

Məqalə redaksiyaya daxil olub 15.05.2023

The article was received by editorial board on 15.05.2023

Статья принята к печати 15.05.2023

BEYNƏLXALQ MALİYYƏ HESABATI STANDARTLARI: TƏRTİB ETMƏ METODLARI VƏ PROBLEMLƏR

Abstrakt

Məqalə maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğun formalaşdırılmasında müasir informasiya texnologiyalarından istifadə probleminə həsr edilmişdir. Problemin aktuallığı, rəqəbat qabiliyyətini artırmaq istəyən bir çox müəssisələrin beynəlxalq bazarlara çıxması ilə əlaqədardır. Məqalədə maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında beynəlxalq standartların tətbiqinin zəruriliyi əsaslandırılır, onların tərtibi üsulları nəzərdən keçirilir. Yerli və xarici proqram məhsullarından istifadə etməklə avtomatlaşdırılmış hesabatların yaradılması imkanları araşdırılmış, bu proqramların üstünlükləri və çatışmazlıqlarının qısa təhlili verilmişdir.

Açar sözlər: mühasibat uçotu, avtomatlaşdırma, proqram təminatı, Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq standartları, transformasiya, tərcümə, paralel uçot.

GİRİS

Məlumdur ki, beynəlxalq bazarın bütün iştirakçılarından sahibkarlıq fəaliyyətinin uçotunun beynəlxalq standartlara uyğun aparılması tələb olunur, buna görə də sahibkarlıq subyektləri *Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq standartlarına (MHBS)* uyğun olaraq mühasibat uçotunu aparmağa imkan verən proqram məhsulu seçmək problemi ilə üzləşirlər. Buna görə də bütün dünyada müəssisələrin təcrübəsində Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq standartlarının (MHBS) istifadəsinə keçid məsələsi aktualdır. Xarici şirkətlərlə əməkdaşlıq zamanı beynəlxalq bazara çıxmaq istəyən firmalar MHBS-a uyğun olaraq müxtəlif obyektlərin uçotuna yanaşmaların mənimsənilməsi zərurəti ilə üzləşirlər. Əmək xərclərini azaltmaq və vaxta qənaət etmək üçün effektiv üsul milli mühasibat uçotu standartlarından (MMUS) MHBS hesabatlarının paralel yaradılmasını həyata keçirən mühasibat uçotu sisteminin avtomatlaşdırılmasıdır.

1. Maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında beynəlxalq standartların tətbiqinin zəruriliyi

Beynəlxalq bazarın tamhüquqlu iştirakçısına çevrilmək üçün təsərrüfat subyektləri MHBS-a uyğun olaraq maliyyə uçotunu aparmalıdırlar. Beynəlxalq mühasibat təcrübəsinə keçid müəssisələrə maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırmağa və iqtisadi fəaliyyətlərini daha şəffaf etməyə imkan verir. 1990-cı illərin ortalarından etibarən müəssisələrin maliyyə hesabatlarının vahid təfsiri üçün tələblər daha da sərtləşdi, çünki biznes fəaliyyətinin beynəlxalq integrasiyası əhəmiyyətli dərəcədə artmağa başladı.

Yaxın gələcəkdə MHBS-dan istifadə etmədən beynəlxalq səviyyədə mühasibat uçotu, maliyyə nəzarəti və təhlili mümkün olmayacaqdır. Bir çox müəssisələr öz bizneslərini obyektiv qiymətləndirmək və beynəlxalq bazarlara çıxmaq imkanı əldə etmək üçün artıq MHBS-ə uyğun olaraq maliyyə hesabatlarını hazırlamağa çalışırlar.

Bu günkü gündə MHBS-a uyğun mühasibat uçotunun aparılması problemi həmişəkindən daha çox aktuallaşmışdır. Bir neçə növ mühasibat uçotunu apararkən sənəd axınının həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır ki, bu da informasiya texnologiyalarından istifadənin zəruriliyinə

səbəb olmuşdur. Bu baxımdan, bir informasiya bazasında bir neçə növ paralel uçota imkan verən proqram məhsulunun düzgün seçilməsi problemi vardır.

Proqram seçərkən mühasiblərin rəhbər tutduqları mühüm meyarlardan biri müxtəlif hesabatların formalaşdırılması üçün məlumatların daxil edilməsinin mürəkkəbliyidir. Proqram yalnız milli və beynəlxalq standartlara uyğun olaraq mühasibat uçotu aparmaq imkanı verməməli, həm də məlumatların məlumat bazasına yenidən daxil olmasını istisna etməyə imkan verən funksionallığa malik olmalıdır.

2. MHBS-nin tətbiqi prosesinin təşkilinə əsas yanaşmalar

Müasir dövrdə şirkət rəhbərləri idarəetməni daha da yaxşılaşdırmaq üçün beynəlxalq standartlara uyğun maliyyə hesabatının zəruri olduğunu başa düşürlər. Hazırda müxtəlif ölkələrdən bir çox şirkətlər beynəlxalq standartlara uyğun hesabatlar hazırlayırlar. Onların tətbiqi mühasibat standartlarını uyğunlaşdırmaqla bütün dünyada təqdim olunan maliyyə hesabatlarının vahidliyinə töhfə verir. Uyğunlaşmanın mahiyyəti müxtəlif ölkələrin mühasibat uçotu sisteminin maliyyə hesabatının beynəlxalq standartlarının prinsiplərinə uyğun olmasını təmin etməkdir.

Şirkət rəhbərliyi başa düşməlidir ki, MHBS-ə keçid ona investisiyalar tapmağa və gələcəkdə biznesin dəyərini artırmağa kömək edəcəkdir. Bu baxımdan, müəssisənin səmərəli idarə edilməsi üçün informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində keyfiyyətə yeni dəyişikliklərin olması problemi yaranır.

MHBS-a uyğun olaraq mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması kontekstində hesabatların hazırlanmasında əsas vəzifə vaxtın azaldılmasıdır. Bundan əlavə, avtomatlaşdırma daxil olan məlumatları daxil etmə mərhələsində, habelə hesabatda göstəricilərin ardıcılığına nəzarət mərhələsində yoxlamağa imkan verir ki, bu da insan faktoru ilə əlaqəli səhvləri əhəmiyyətli dərəcədə azalda bilər. Bu baxımdan belə sistemlərə ehtiyac hər il artmaqdadır.

Müəssisədə MHBS-nin tətbiqi prosesini təşkil etmək üçün üç əsas yanaşma vardır:

- paralel uçot;
- transformasiya;
- translyasiya.

Eyni zamanda, idarəetmə texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi dərəcəsi analitikanın mövcudluğunu, eləcə də müxtəlif növ idarəetmə məlumatlarının informasiya sistemindən məlumatların ixracı imkanlarını özündə cəmləşdirən mövcud mühasibat uçotunun keyfiyyətindən asılıdır.

İlkin məlumatların daxil edilməsi səviyyəsində paralel mühasibat uçotu müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin faktlarının MHBS-a uyğun olaraq əməliyyat əsasında mühasibat uçotu registrlərində əks etdirilməsini nəzərdə tutur. Eyni zamanda, şirkətin təsərrüfat fəaliyyəti ilə bağlı faktların qeydiyyatı iki dəfə həyata keçirilir. Paralel mühasibat uçotu işləmək üçün ən bahalı seçimdir, çünki bu, ilkin məlumatların paralel işlənməsi ilə paralel mühasibat xidmətinin təşkilidir.

Hazırda paralel uçotun həyata keçirilməsi təşkilati və texnoloji çətinliklərlə şərtlənir və MHBS hesabatlarının hazırlanmasının ən real üsulu kimi tədricən transformasiya ilə əvəz olunur. Maliyyə hesabatlarının transformasiyası mühasibat uçotu obyektlərinin təsnifatının və qiymətləndirilməsinin parametrlərinin dəyişdirilməsi, habelə beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması üçün onlar haqqında məlumatların açıqlanması yolu ilə hesabatların verilməsi prosesidir. Bu üsul daha ucuzdur, lakin müəyyən çətinliklərə gətirib çıxarır, çünki o, maliyyə hesabatlarının MHBS-a köçürülməsi üçün metodologiya və qaydaların, habelə düzəldici qeydlərin tərtib edilməsi qaydaları ilə əlaqələndirilir.

Avtomatlaşdırılmış sistemlərin əksəriyyəti məlumatı milli maliyyə hesabatlarından beynəlxalq hesablara köçürmək üçün transformasiya metodundan istifadə edir. Onlar məlumat anbarı texnologiyalarının istifadəsinə əsaslanır və proqram təminatından istifadə etməklə asanlıqla inteqrasiya oluna bilər. Belə saxlama istənilən avtomatlaşdırılmış sistemlərdən MHBS hesabatlarının hazırlanması üçün lazım olan məlumatları toplayır.

Mühasibat uçotunun aşağıdakı sahələri üçün transformasiya düzəlişləri edilir:

- 1) pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri;
- 2) maliyyə alətləri;

- 3) debitor borcları;
- 4) səhmlər;
- 5) əsas vəsaitlər və investisiya mülkiyyəti;
- 6) qeyri-maddi aktivlər;
- 7) gəlir və digər gəlirlər;
- 8) gələcək xərclər və ödənişlər üçün ehtiyatlar;
- 9) ilkin dəyər;
- 10) kapital;
- 11) gəlir vergisi.

Analitik agentliklərin məlumatına görə, MHBS üzrə maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında avtomatlaşdırılmış sistemlərin tətbiqi sahəsi aşağıdakı kimidir:

- elektron cədvəllər MS EXCEL - 78%;
- 1C məhsulları - 7%;
- SAP məhsulları – 7%;
- digərləri - 8%.

Əksər şirkətlər ənənəvi olaraq mühasibat məlumatlarını Excel-ə köçürməklə və hesabatları beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun olaraq əl ilə çevirməklə maliyyə hesabatlarını hazırlayırlar. Müəssisədə avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminin tətbiqi kompüter texnologiyasından istifadə etməklə mühasibat uçotu məlumatlarının Milli Mühasibat Uçotu Standartlarından (MMUS) MHBS-a çevrilməsinə kömək edir ki, bu da xeyli vaxta qənaət edir. Beləliklə, mühasibat uçotunun avtomatlaşdırılması beynəlxalq standartlara uyğun olaraq hesabatların operativ tərtib edilməsi problemini həll etməyə imkan verir.

3. Yerli və xarici proqram məhsullarından istifadə etməklə avtomatlaşdırılmış hesabatların aparılması imkanları

Mühasibat uçotunun digər növlərindən məlumatların translyasiyası şirkətin mühasibat uçotunun aparıldığı proqram məhsulunda MHBS alt sisteminin yaradılmasını nəzərdə tutur. Ümumiyyətlə, əksər iri şirkətlər üçün avtomatlaşdırma MHBS hesabatlarının hazırlanması vaxtını əhəmiyyətli dərəcədə azaldır və proseslərə nəzarət sistemini təkmilləşdirir. Biznes əməliyyatlarının uçotu MMUS-un vahid verilənlər bazasında (mənbə bazası) aparılır, sonra hər bir əməliyyat MHBS məlumat bazasına (qəbuledici baza) köçürülür (translyasiya olunur). Məlumatların translyasiyası milli mühasibat uçotu hesabları ilə beynəlxalq mühasibat hesabları arasında yazışma cədvəllərinin tərtib edilməsi ilə həyata keçirilir.

Çox az hallarda təşkilatlar xüsusi avtomatlaşdırılmış proqramlardan istifadə edirlər, məsələn, "1C: Müəssisə 8 - İstehsalat Müəssisəsinin İdarəedilməsi" ("1C: İMİ 8"). Bu konfigurasiya xüsusi MHBS mühasibat alt sistemini ehtiva edir. Proqram istehsalın bütün əsas biznes proseslərini və ticarət təşkilatlarının bir çox proseslərini avtomatlaşdırmağa imkan verir. 1C: Müəssisə platformasına əsaslanan həllərə xas olan miqyaslı arxitekturanın istifadəsi səbəbindən bu məlumat sistemi kiçik firmalar, holdinqlər və hətta mürəkkəb təşkilati strukturu olan kifayət qədər böyük korporasiyalar üçün uygundur.

"1C: İMİ 8" proqramında MHBS-a uyğun olaraq mühasibat uçotu mühasibat uçotu alt sistemindən istifadə etməklə həyata keçirilir. Altsistem müəssisənin maliyyə xidmətlərini MHBS-a uyğun olaraq mühasibat uçotu üçün hazır metodoloji baza ilə təmin edir və çevikliyinə görə konkret təsərrüfat subyekti tərəfindən beynəlxalq standartların tətbiqi xüsusiyyətlərinə uyğunlaşa bilər. Bu platformada MHBS üzrə mühasibat uçotu MMUS-a uyğun olaraq mühasibat uçotu və hesabatın aparılmasını təmin edən "Mühasibat uçotu" modulu ilə informasiya əlaqəsi olan ayrıca "Beynəlxalq Mühasibat Uçotu" modulu ilə aparılır.

Hazırda mövcud avtomatlaşdırılmış vasitələrlə yanaşı, həmçinin SAP-ın sürətlə inkişaf edən proqram məhsullarından geniş istifadə edir və bu məhsullar artıq bazarın 50%-dən çoxunu təşkil edir. Bu proqram məhsulu biznesin şərtlərini və xüsusiyyətlərini və təsərrüfat subyektlərinin uçotunu nəzərə alır. Bu avtomatlaşdırılmış sistemin bazarda qiyməti yüksəkdir və buna görə də onu yalnız çox böyük şirkətlər quraşdırı bilər. Bununla belə, getdikcə daha çox təsərrüfat subyekti avtomatlaşdırmanı bütün biznes tapşırıqlarına tətbiq etmək üçün SAP sistemini tətbiq edir: maliyyə,

istehsal, satınalma, satış, personalın hesablanması və eyni zamanda SAP-dan istifadə edərək bütün MMUS hesablamalarının BMHS-ə köçürülməsi və hesabatların tərtib edilməsi onlara əsaslanır.

SAP konfigurasiya edilə bilən bir sistemdir, buna görə də onu əldə etdikdən sonra təsərrüfat subyektinə fərdi versiya ilə işləmək imkanı verilir. Əgər firma xarici şirkətin nəzarəti altındadırsa, əksər hallarda məhz SAP sistemi quraşdırılır. Qeyd etmək lazımdır ki, onun konfigurasiyasında təkcə MHBS-a uyğun olaraq hesabat vermək üçün məlumatların çevrilməsi, yəni illik dövrü prosedur deyil, həm də paralel uçot, yəni real vaxt rejimində tam hüquqlu daimi uçot həyata keçirilir. Bu, SAP avtomatlaşdırılmış sistemin əsas üstünlüyü kimi çıxış edir.

Əvvəldən beynəlxalq olmaqla yanaşı, SAP həlli milli ölkə şəraitində paralel uçotun qurulmasını təmin edən bütün lazımi alətləri də özündə ehtiva edir. SAP-ın digər üstünlüyü müxtəlif hesab planlarına malik bir neçə təsərrüfat subyektinin bir sistemində işləməsidir. Beləliklə, bu proqram sistemi şirkətlərin MHBS-ə keçidi baxımından ən optimaldır, lakin çox baha başa gəlir.

MMUS-ın avtomatlaşdırılması və beynəlxalq hesabat sistemində paralel keçid üçün nəzərdə tutulmuş digər proqram məhsulları da mövcuddur. Bu tədqiqat çərçivəsində qeyd etmək lazımdır ki, bunlar tərtibatçılar tərəfindən müəssisə resurslarının planlaşdırılması sinfinə (Müəssisə Resurslarının Planlaşdırılması, ERP) aid sistemlər kimi yerləşdirilən mürəkkəb çoxfunksiyalı müəssisə idarəetmə sistemləridir. Bu avtomatlaşdırılmış sistemlər əksər hallarda MHBS-ə uyğun olaraq maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının hər iki üsulunu dəstəkləyir: paralel uçot və məlumatların transformasiyası.

Beynəlxalq standartlar bütün maraqlı istifadəçiləri şirkətin maliyyə vəziyyəti haqqında şəffaf və başa düşülən məlumatlarla təmin etmək üçün bir vasitə kimi tanınır. Yerli və xarici bazarlarda geniş şəkildə təmsil olunan proqram məhsulları çevik parametrlərə malikdir və mühasibat uçotu sistemini avtomatlaşdırmağa və əmək xərclərini azaltmaqla və səhvlərin azalması hesabına məlumatların yüksək etibarlılığını artırmaqla MHBS hesabatlarının hazırlanması vaxtını azaltmağa imkan verir.

4. NƏTİCƏ

Beləliklə, bir sıra təşkilatlar Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartlarına (MHBS) uyğun olaraq hesabatlar hazırlayırlar. Bir sıra hallarda MHBS-nin tətbiqi ölkə qanunvericiliyinin tələbləri, digər hallarda isə investorların, təsisçilərin tələbləri ilə bağlıdır. Çox vaxt MHBS-nin tətbiqi təşkilatların rəhbərliyinin tələblərindən irəli gələn hallar olur ki, onlar beynəlxalq standartlara uyğun maliyyə hesabatlarının şirkətin daha səmərəli idarə olunması üçün zəruri olduğunu düşünürlər.

MHBS-a uyğun olaraq müxtəlif hesabat üsulları mövcuddur - bu, paralel uçot, birləşdirilmiş metod, hesabatın transformasiyası, o cümlədən ən çox istifadə olunan - transformasiya üsulu. Bu, daha çox kadr və xüsusi proqram təminatının istifadəsini tələb etmədiyi üçün şirkət üçün pula qənaət etməyə imkan verir.

MHBS-nin tətbiqi ölkədə bütün mühasibat uçotu və hesabat sistemində birdəfəlik dəyişiklik demək deyildir. Beynəlxalq standartların istifadəsinə keçid, əlbəttə ki, mərhələli və məqsədyönlü proses olmalıdır. Belə prosesin mənası ondan ibarətdir ki, daxili mühasibat uçotu sistemindəki çatışmazlıqlar və uyğunsuzluqlar bu sistemin bütövlüyü pozulmadan bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun ardıcıl şəkildə aradan qaldırılır. Son zamanlar müasir kommunikasiya texnologiyalarının geniş tətbiqini nəzərə alaraq, şirkətlərin maliyyə hesabatlarının vahid şərhinə olan tələblər daha da artmışdır. Getdikcə investisiyalar real vaxt rejimində dünya miqyasında elektron şəbəkə vasitəsilə həyata keçirilir və bu, mühasibat uçotu standartlarının unifikasiyası lehinə daha bir güclü arqumentdir. Çox yaxın gələcəkdə ölkədən asılı olmayaraq tətbiq olunan vahid mühasibat uçotu standartlarından istifadə etmədən beynəlxalq səviyyədə biznesin aparılması mümkün olmayacaqdır.

Maraqlanan istifadəçilərin etibarlı rəyini formalaşdırmaq üçün şirkətlər ümumi qəbul edilmiş beynəlxalq prinsiplərə uyğun tərtib edilmiş və qruplaşdırılmış hesabatlar təqdim etməlidirlər. Beynəlxalq və milli mühasibat uçotu və hesabat standartları hazırda əhəmiyyətli dərəcədə fərqli olduğundan, xarici tərəfdaşı məlumatlandırmaq üçün milli maliyyə hesabatlarından istifadə etmək mümkün deyildir.

Hal-hazırda ölkədə MHBS üzrə mühasibat uçotu, ilk növbədə, qlobal bazara çıxmağa çalışan, səhmdarları xarici şirkətlər və ya fiziki şəxslər olan və yaxud da xarici investisiya cəlb etmək istəyən şirkətləri maraqlandırır. Aydındır ki, MHBS-ə keçid özlüyündə son olmamalıdır. Həqiqətən də, reallıqda dünyanın heç bir sənayeləşmiş ölkəsi MHBS-dan milli standartlar kimi tam istifadə etmir. Buna görə də, MHBS formanın başlanğıc nöqtəsi hesab edilməli və milli və Qərb şirkətlərinin maliyyə hesabatlarının ümumi müqayisəsini təmin edəcək beynəlxalq standartların uyğunlaşdırılması yollarını axtarılmalıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Берко И. А. Учет и отчетность по МСФО в 1С: Предприятия 8.0 в вопросах и ответах. М.: 2016. 38 с.
2. Волкова Е. М. Автоматизация системы финансового учета: начальный этап // МСФО на практике. 2015. №3. С.14–22.
3. Кузнецова Е. Д. Практический курс по трансформации отчетности // МСФО на практике. 2016. № 4. С. 118.
4. Петров А. М. Методика и практика подготовки первой отчетности по МСФО в группе компаний: монография. М.: 2015. 319 с.
5. Чистов Д. В. Хозяйственные операции в «1С: Бухгалтерии 8». М.: 2015.189 с.
6. Маслова Б. Г., Никитенко Б. Н. Трансформация российской отчетности в соответствии с МСФО. СПб. Питер, 2016.
7. Гетман В. Г. Международные стандарты финансовой отчетности. М.: Финансы и статистика, 2014.
8. Рожнова О. В. Трансформация отчетности в формат МСФО. М.: 2015.

A.Kh.Abdullaev

Doctor of Economics, Associate Professor, Azerbaijan State Economic University

A.S.Badalova

master student, Azerbaijan State Economic University

International financial reporting standards: preparation methods and problems

Abstract

The article is devoted to the problem of using modern information technologies in the formulation of financial reports according to international standards. The urgency of the problem is related to the fact that many enterprises that want to increase their competitiveness enter international markets. The article justifies the need to apply international standards in the preparation of financial statements, and reviews their preparation methods. The possibilities of creating automated reports using local and foreign software products were investigated, and a brief analysis of the advantages and disadvantages of these programs was given.

Keywords: *accounting, automation, software, International standards of Financial Reporting, transformation, translation, parallel accounting.*

A.X.Абдуллаев

к.э.н., доцент, Азербайджанский Государственный Экономический Университет

A.C.Бадалова

магистрант, Азербайджанский Государственный Экономический Университет

Международные стандарты финансовой отчетности: методы разработки и проблемы Резюме

Статья посвящена проблеме использования современных информационных технологий при составлении финансовой отчетности по международным стандартам. Актуальность проблемы связана с тем, что многие предприятия, желающие повысить свою конкурентоспособность, выходят на международные рынки. В статье обосновывается необходимость применения международных стандартов при составлении финансовой отчетности, а также рассматриваются методы ее подготовки. Исследованы возможности создания автоматизированных отчетов с использованием отечественных и зарубежных программных продуктов, а также дан краткий анализ преимуществ и недостатков этих программ.

Ключевые слова: *учет, автоматизация, программное обеспечение, международные стандарты финансовой отчетности, трансформация, трансляция, параллельный учет.*